

KOLLEKTIV BOSTADSFORM

Av ALVA MYRDAL.

Familjeinstitutionen omvandlas långsamt och under oerhörd social friktion. Denna friktion, som bär skulden för den rådande bristen på rationell anpassning av familjelivets former till familjelivets nya innehåll, är lätt att förstå, när man tänker på alla de uråldriga, ömtåliga, stämmingsmättade, traditionstyngda och komplexbundna moralföreställningar, som här ligga i stöpet. Hur lätt är det icke att entusiasmera människor för "familjelivets helgd" och "kvinnans plats är i hemmet" och så styra in hela den sociala åsiktsbildningen i reaktionära hämningar. Dessa kunna ofta visserligen ingenting bevara annat än en otidsenlig och irrationell levnadsform; en levnadsform, som redan mistat sitt innehåll och blivit en steril karrikatyr, som det nutida en- och tvåbarnsäktenskapet i en trång stadsvåning, med ljudrädda grannar och ömtåliga möbler, med föga arbete att utföra och ändå tusen hushållsbekymmer.

Man har i våra dagar lyckats lära människor, att t. o. m. religioner och gudaföreställningar äro underkastade förvandlingens lag, men att detsamma skulle gälla familjeinstitutionen, privathushållet och barnuppfostran tycks vara svårbegripligare. Hur annorlunda skulle vi inte stå, om alla dessa välmående personer, som oroa sig över vad de bruka kalla tidens moraliska nöd, ville förbereda sig något grundligare genom ett studium av de sociala förändringarna och de sociologiska sammanhangen. Då kunde de kanske övervinna sina stela komplexbundna personliga moralbegrepp och se familje-problemet som ett organisationsproblem, ett problem om institutionell anpassning.

Familjens sociala innebörd förändras ständigt. Familjens yttre struktur betingas av bostaden. Förändras bostadsformen att smidigt anpassa sig till den förändrade familjeformen? Eller är det inte i stället så att man här har uppräningen till en slitande konflikt?

Det är framförallt två genomgripande processer, som satt in och som förryckt själva underlaget för den gamla stabila familjebildningen från bonde- och hantverksstadiet. Först har den samhällsliga produktions- och arbetsfördelningen genomförts; familjen har därmed upphört att vara en producerande och konsumerande hushållsenhet. Det kvinnliga hemarbetets produktiva funktioner ha

blivit alltmer illusoriska, och därmed har även kvinnan dragits med ut i den industrialiserade världens förvärvsarbete. Även *gifta kvinnor ha ofta arbete utom hemmet*. Detta är den ena fundamentala förändringen, som träffat familjen som social institution — att diskutera dess moraliska konsekvenser hör inte hit — arbete, produktivt arbete, är ett kvinnornas krav, och som sådant ett socialt faktum, som ligger fullt i linje med hela utvecklingstendensen.

Det andra faktum, som märkbart påverkat familjens struktur är *att familjerna ha blivit mindre*. Födelsekontrollen är ett annat socialt faktum, som vi måste räkna med i alla försök att organisera de interna familjeproblemen. Men i och med att familjen har blivit mindre är illusionen om hushållsenheten allt grällare. Den stora, produktivt arbetande familjen var ett självförsörjande samhälle. Den gav också en rikt facetterad social miljö, ofta självtillräcklig. Barnen lärdes in i de äldres arbets- och handlingsvanor, som voro ändamålsenliga för deras fortsatta liv i föräldrarnas spår. Familjen var en stabil cellbildning i samhället.

Den moderna familjen ger ingen av dessa fördelar. Som hushållsenhet är den givetvis under optimal storlek, om man strävar efter en ekonomiskt fördelaktig organisationsform. Och som social miljö är den otillräcklig. Hemmets möjlighet att vara en lämplig livsmiljö för barnen har upphört. Skolan har därför också tagit hand om dem allt mer och mer.

Den nya lösen på alla samhällslivets fronter är ju organisation, samarbete, rationalisering. Det ter sig då självgivet, att även den moderna familjen bör söka en livsform anpassad efter dess speciella krav; en ny bostadsform alltså. Ett stadshus, där man i 20 små kök över och bredvid varandra lagar köttbullar, och där många små barnkamrar (för att inte tala om än sämre arrangemang för barnens tillvaro) hysa varsin tynande och instängd människotelning — ropar det inte efter en planmässigare organisation, en organisation i kollektivismens tecken?

Det är sannolikt klokt att ej göra början med att ens propagera en rationalisering av förhållandena för de tusentals familjer, som ingen medveten önskan ha om en rationalisering. Men det finns en kategori, som slutat trivas i de nuvarande formerna, och det är i första rummet de familjer, där hustrun har arbete utom hemmet. Detta må te sig aldrig så fördömligt från vissa moral-

sekteristiska håll: ibland är det ekonomiskt tvång, som driver hustrun att söka förvärvsarbete borta; ibland är det yrkesintresse; i bägge fallen fenomen, som vi måste räkna med som sociala realiteter. Det går lika litet att hindra kvinnorna från att arbeta, när de önska arbeta, som det gick att hindra de lägsta folkklasserna från att få rösträtt, trots att det en gång i historien var deras moraliska plikt att ödmjukt tjäna.

Hos denna typ av modern familj förefinns ett trängande behov att slippa det dubbelarbete, som ofta åvilar hustrun, samt att kunna ordna barnens tillvaro ändamålsenligare.

Eller att överhuvudtaget kunna ordna en tillvaro för sina barn. Ty det finns också fall bland denna moderna typ av familjer, där ekonomin icke tillåter den enorma merökning av utgifterna, som ett barn drar med sig. Dessutom väjer man ofta för *ansvaret*: att föda barn för att låta det tillbringa sin dag i dyster ensamhet, i bästa fall med en dyr men som uppfostrarinna ändå okvalificerad tjänarinna — det är en utsikt, som avhåller många unga familjer från att våga experimentet med barn. De helt barnlösa familjerna tilltaga som bekant kraftigt i storstäderna, i synnerhet naturligtvis i de ekonomiskt svagare samhällsklasserna.

Kollektivhuset synes ge en lösning på de anpassningssvårigheter utvecklingen har fört med sig för nutidens familjeinstitution.

Den kollektiva bostadsformen är den enda ändamålsenliga för dessa nyss beskrivna typer av moderna familjer. De känna också behovet av en sådan hushållsorganisation starkt. Så länge det allmänna överhuvud icke organiserar bostadsförhållandena, måste lösningen sökas på annan väg, lämpligen kooperativ. Därmed sätts dock upp vissa sociala skrankor kring utnyttjandet av denna nya familjeorganisationsform, vilka äro beklagansvärda i och för sig men oundvikliga; så länge saken betraktas som socialt experiment. Den kollektiva bostadsformen betyder nämligen nödvändigtvis en viss höjd i levnadsstandarden: barnen t. ex. måste få en betydligt bättre vård än i de enskilda hemmen för att experimentet skall vara värt att göra och skall hålla ut kritiken. — Detta får inte anses betyda, att ett kollektivhus måste vara ett lyxhus. Ingalunda — det skapas ju direkt för att förenkla livet och förbilliga levnadskostnaderna för familjer, där bägge makarna ha förvärvsarbete; de stora inkomsttagarna komma säkert att inte bara vägra bo där men

också höja moraliska vetjut över att företaget destruerar familjens helgd och de ömma värdenas bestånd. — Men riktigt ned till att omfatta de allra lägsta inkomstklasserna kan man dessvärre icke heller komma med ett kollektivhus. Dessa samhällsklassers bostadsbehov kan överhuvudtaget icke tillgodoses annat än genom offentligt ingripande. Kollektivhusets karaktär av socialt experiment, av propagandacentral för god barnuppfostran, för rationell mathållning etc. kan dock göras socialt fruktbringande. Som förebild för ett allt redigare förenklande av hushållsmekanismerna och för deras integrerande i större enheter bör därför ett kollektivt bostadshus redan nu göra nytta.

Vad innebär då frasen "kollektivhus"? Hur pass kollektivt skall det vara? Gemensamma sovsalar med skynken för båsen som i en Pullmanvagn? Och väldiga arbetsrum, med skrivborden precis så tätt bredvid varandra, som en arkitekt kan få in det, när han räknar ut det exakt nödvändiga kvadratcentimeterutrymmet för en skrivande person? Skulle inte det vara den fulländade rationaliseringen, kollektiviseringen?

Nej, ty en människas behov av ensamhet är precis lika "rationellt" som något annat. Det är psykologiskt väsentligt. Och det är därför ingen, som tänker till den grad kollektivisera familjen att den egna lägenheten försvinner.

Det gäller bara att räkna efter: vilka av de funktioner, som en bostad skall fylla, äro av individuell art? Därefter kan man besluta att kollektivisera de övriga, som tekniskt gå att kollektivisera och som det ekonomiskt bär sig att kollektivisera.

En ideal familjebostad skall ge utrymme åt många olika aktivitetsformer: plats att sova, att arbeta, plats för familjens samvaro, för yttre umgänge, för matlagning, för måltider, för hushållsgöromål, för bad, gymnastik etc., för barnuppfostran. De åligganden, som mest tynga en utarbetande kvinna, äro då givetvis måltidsberedning, städning, barnuppfostran. För dessa saker bör en kollektiv organisation skapas. — Den egentliga bostaden behöver endast omfatta sov- och arbetsplats, plats för familjens samvaro, ev. för måltider och bad. Resten kan skötas hotellmässigt: man har sina individuella bostadsrum och har del i kollektivanläggningar för vissa funktioner: representation, gymnastik, läsrum etc. Betjäningen skötes av gemensamt anställd personal och måltiderna beredas i ett central-

kök. Detta är den närmast till hands liggande lösningen av den utarbetade familjens hushållsproblem. Det är också den lösning, som så ofta praktiserats utomlands. Särskilt i Amerika är väl familjehotellet den normala bostadsformen för en självförsörjande eller två gifta självförsörjande.

De nackdelar det amerikanska familjehotellet har från trevnads-synpunkt äro helt beroende på de lokala förhållandena. Yrkesörligheten är i Förenta staterna utomordentligt stor och därför kan familjehotellen inte bygga på ett bofast klientel: individuell möblering av en våning i ett familjehotell lönar sig inte. Och den smaklösa likformighet, som anses utmärka dessa företag, är ej större utan precis densamma som i de amerikanska privathemmen. En väsentlig skillnad mellan ett dylikt amerikanskt och ett kooperativt realiserande av kollektivhustanken skulle ligga i att det amerikanska är ett affärsföretag, varför inbesparingen mellan privat och kollektivt hushåll går till hotellägarens profit; en annan skillnad vore att i och med att möblering, heminredning hos oss skulle utföras av hyresgästen själv, huset ges mindre karaktär av hotell, mer av bostadshus. Den kooperativa förvaltningen blir allt vanligare i bostadshus — dess nästa steg tyckes konsekvent föra till Kooperation även i hushållningen.

I denna skildring av kollektivhuset har ännu icke den största komplikationen införts: barnen. Men även i ett privathushåll med två utarbetade makar äro de den verkligt stora komplikationen. Vad som sker med barnen i dessa hem är bäst att icke dröja vid. Vare sig de försas omkring av en barnjungfru eller lämnas åt sig själva på gatan eller hur än sker: någon konstruktiv uppfostran kan vi inte tala om. Barnkrubborna ha vuxit fram ur ett socialt hjälpbehov hos denna kategori mödrar, men nu växer behovet allt starkare att denna art av verksamhet skall utvidgas och höjas. Barnkrubban är givetvis i och för sig en social vårdanstalt av allra största betydelse. Men den har dock en del nackdelar, som bruka vidlåda sociala hjälporganisationer: den tar sikte på att fylla ett rent elementärt, materiellt behov; den ser till att barnen icke svälta eller frysa eller förolyckas.

Men moderna mödrar vilja ha något mer än en parkeringsplats för sina barn. Man *kan* möta deras krav i den kollektiva barnkammaren; man *kan* skapa en institution, som tillgodoser de mate-

riella kraven på att vara ett inlämningsställe samtidigt med högt ställda pedagogiska krav på en god uppfostran och psykologiska krav på en hälsosam social miljö för barnen. — Det ha de anglosaxiska nursery-schools visat. Deras pionjärbete har mognat ut i en serie intressanta erfarenheter, på vilka vi bara ha att bygga vidare utan farligt experimenterande.

Barnavård och barnuppfostran i en kollektiv barnkammare bli givetvis dyrare än vad som är vanligt i barnkrubborna. Den blir däremot icke dyrare än en god hemuppfostran — som vi ju närmast tänka oss att kunna ersätta — och ändå är det ytterst få hem, ens där mödrarna äro hemma, som kunna prestera en uppfostran av den rang, som här skulle ges. Det typiska för "barnkammarskolan" som historisk företeelse är nämligen, att den vuxit fram tillsammans med den nya rörelsen för "mental hygiene", för psykisk hälsovård. Den står helt under de psykologiska kravens ledning. Den har utbildat en småbarnspedagogik, som framförallt går ut på att bevara individens psykiska livskraft, under kontroll av läkare och barnpsykolog och under daglig ledning av specialutbildad personal.

Den kollektiva barnuppfostran har ännu fler fördelar, som tala för att den rentav är att föredraga framför en vanlig hemuppfostran, om denna nämligen icke sker i den naturliga sociala grupp, som en stor familj utgör. Barnen bjudas nämligen en *social* uppfostran, och åtminstone från 3-årsåldern är det psykologiskt nödvändigt att barnen ha kamrater. De måste integreras i en naturlig social miljö, där anpassningen kan få börja tidigt. Vårt moderna samhälle fordrar en social uppfostran, och den nödtvungna individualism, som det enda barnet eller barnet i en liten modern familj uppfostras till, är direkt livsfientlig. Skolan kommer visserligen sedan och forcerar sin sociala värld på barnen. Övergången är för abrupt i och för sig — barnkammarskolan skulle mildra den. Skolan är en stark och sluten värld, som nu tar barnen alltför mycket från föräldrarna, — vi kunna inte förändra den kanske, men vi kunna göra barnen mindre värnlösa mot den. Ett barn, som från tidiga år naturligt anpassat sig att leva i en social miljö och samtidigt ha familjens privata miljö i så nära kontakt därmed, som kunde ske i ett barnkollektiv med dess levande samarbete mellan föräldrar och lärare, skall icke, när det börjar skolan, kritiklöst anamma *den* sociala gruppens alla sanktioner, skall icke så räddhågat krypa in

under skolans andliga förtrollning — vågar jag säga förlamning? — som nu sker. Skolan skall icke heller bli i stånd att så brutalt skilja *dessa* barn från familjen, som nu faktiskt överallt sker, trots allt prat om hur "barnens plats är i hemmet".

Jag tvekar alltså icke att påstå, att en kollektiv barnuppfostran är socialt och psykologiskt önskvärd för *alla* barn, oavsett om deras mödrar arbeta borta eller hemma. Men i ett kollektivhus finnas alldeles särskilda möjligheter att göra något ståtligt av denna uppfostringsform, och ett *barnkollektiv* är alltså på samma gång lösningen på barnparkeringsvårigheterna för de utarbetande mödrarna som ett verkligt bidrag till den konstruktiva fostran av psykiskt sunda individer för ett modernt samhälle.

Trots all den praktiskt syftande argumentation, som fört fram till kollektivhustanken, skall det dock inte förnekas, att tanken också är uttryck för en kollektivistisk ideologi. Det ligger en i viss mening ny idealbildning bakom detta tal om "social uppfostran", om "gemensam organisation" o. s. v. Där ligger en viss tro att den nya tiden skall byggas mer på konstruktivt samarbete. Där ligger en viss protest mot den överodlade individualism, som kännetecknat det borgerliga århundradet.

Den enda romantiken är här en ändamålsenlighetens romantik; den enda individualismen ett behov att gestalta det från plottriga materiella omsorger befriade livet efter individuellt värderade intressen.

Ett projekt till dylikt kollektivhus eller familjehotell här i Stockholm har diskuterats av en grupp intresserade, och byggnadsplanen finnes redan ganska fullständigt utarbetad av arkitekt Sven Markelius. Även med risk att en kort beskrivning mer ter sig som en skiss till en utopi av Fourier eller Owen än som ett praktiskt och ekonomiskt realiserbart byggnadsprogram, vill jag försöka ge den för att konkretisera föreställningen om den livsform, som hittills diskuterats som en mentalitetsfråga.

Väsentligheter i det praktiska förslaget:

Parkområde. Frisk luft, sol, utsikt.

Höghus (betingat av organisationsformen, enheten måste vara stor och kommunikationsvägarna korta) med gemensam korridor, som tjänstgör som "hall". Ev. sammanbyggda enfamiljshus med serveringsgång.

Centralkök. Rationellare mathållning än den tunga svenska restaurang- och husmanskosten. Distributionen av maten är en smak- och en kostnadsfråga. Alternativen äro: maten hämtas — maten distribueras med hjälp av mathissar till de enskilda våningarna — gemensam matsal. Det första alternativet är det billigaste, men icke det effektivaste.

Våningsstäderskor. En viss "standardstädning" ingår i hyran, mer personliga tjänster betalas efter särskild taxa.

Tvättcentral.

Gemensamma sällsapsrum. För diskussioner, för familjetillställningar o. s. v. Ev. i samband med matsalen. Medelst hopfällbara väggar göras dessa rum tjänliga för olika tänkbara behov.

Läsrum. Med gemensamma tidskrifter, uppslagsverk. Betyder en väsentlig kostnadsminskning särskilt i alla familjer med intellektuellt arbete.

Solbad, gymnastikrum, bagagerum, portier, telefoncentral o. dyl.

Kollektiv barnkammare.

Där finns en *spädbarnsavdelning*, skött av skolad barnavårdssystem och i överensstämmelse med modernaste hygieniska krav. Vidare en *barnkammaravdelning* för barnen under skolåldern med stora ljusa lekrum, med kraftiga, pedagogiskt lämpliga leksaker, med högt kvalificerad personal: förstående lärarinnor. Barnen få här kamrater samt lekmiljö, riklig friluftstid, lämplig barnmat, läkarkontroll och psykologisk vård, få på det hela en *konstruktiv uppfostran*.

Till slut en *småskola*, där övergången från den fria lektillvaron till mer ansvarsfylld arbetsinställning skall göras mjuk. Barnen skola här fortsätta att leva i en kollektiv hemmiljö.

Den egentliga bostaden kan då ytterst förenklas. Sedan alla ekonomi- och representationsutrymmen borttagits kan bostaden helt utnyttjas för den enskildes eller familjens behagliga tillvaro. Vi ha planerat stora "våningsenheter". Varje enhet innehåller kapprum, badrum, mathiss, skåpkök. Den kan sedan inredas efter personliga behov eller en dubbel-enhet kan hyras. En viss standardisering i utrustningen tjänar den nivellering i bostadskonsumtionen vi bl. a. eftersträva: den enda lyxen är sol, ljus, ljudisolering, del i alla kollektiva bekvämligheter, och den lyxen är lika för alla.

Vi tro oss därmed ha funnit en bostadsform, som motsvarar vissa starka behov i det moderna samhället:

- möjligheter för unga människor utan familjeförmögenhet att ingå äktenskap tack vare bostättningsproblemets förenklade;
- möjligheter för gifta kvinnor att ha yrkesarbete utan att därmed råka in i ogynnsamma hemförhållanden;
- möjligheter för ett självförsörjande par att skaffa sig barn tack vare en högklassig barnavårdsorganisation.